

Bez Druhej stránky nasilia

Tomáš Puškárik¹

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha

puskarik.tomas@gmail.com

Summary

No Other side of violence. In the introduction, I described Freud's theory of the death drive and its relationship to aggression and violence, so that I could get to Green's interpretation of the death drive. He sees the death drive in its disobjectalizing function, which is necessarily linked to Eros. Subsequently, I tried to apply this theory to selected characters from Czech literature and use them to show the silent work of the death drive and its disobjectalizing function.

***

Úvod

Freudova teória pudu smrti je snáď najkontroverznejší koncept, ktorý zakladateľ psychoanalýzy priniesol na svetlo. Polemiky okolo jeho existencii jestvujú ešte aj dnes. Bez ohľadu na to, či s existenciou pudu smrti súhlasíme alebo nie, pochybnosti o násilnej zložke v človeku neexistujú. Freud považoval agresiu a násilie za súčasť pudu smrti, za jeho derivát. Je to možné sledovať aj v jeho referovaní na tento pud, ktorý nazýva niekedy pudom smrti a inokedy deštruktívnym pudom. Tento fakt je zásadným, pretože uvádza možnosť toho, že pud smrti neoperuje iba formou agresie a násilia, ale, ako uvidíme ďalej, má ešte aj inú zložku, ktorá je ďaleko subtilnejšia a skrytejšia. K tomu, aby sme sa ale mohli na túto skrytú zložku pudu smrti a jej operovanie pozrieť, je nutné oboznámiť sa s Freudovou cestou až k rozpracovaniu teórie pudu smrti a jeho vzťahu k antagonistickému pudu – pudu života.

Freudov pud smrti

Po objave a popisu nevedomia a rozpracovaní topografického modelu mysle sa mohla pozornosť psychoanalytikov posunúť z liečby k ďalším metapsychologickým úvahám, ktoré mali relatívne pevný základ. V počiatkoch bolo možné vysvetľovať násilné správanie ako zlyhanie cenzúry, ktorá by bránila nevedomým túžbam a motívom preniknúť do vedomia a činov. Pudový život v tejto ranej etape Freudových úvah bol ukotvený v sexuálnych a sebazáchovných pudoch.² Agresivita sa k pudom v raných Freudových textoch neradí, no tematizuje ju už v Analýze fobie päťročného chlapca.³

¹ Mgr. Tomáš Puškárik, Department of Electronic Culture and Semiotics, Faculty of Humanities, Charles University: Prague, Czech Republic. Correspondence: Mgr. Tomáš Puškárik, Pátkova 2137/5, Praha 8- Libeň, 182 00.

² Neskôr Freud rozlišuje medzi objektnými a Jáskymi pudmi. Srv. S. Freud, *Pudy a ich osudy*, in: S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005.

³ Srv. S. Freud, *Analýza fobie päťročného chlapca*, in: S. Freud, *Sebrané spisy Sigmunda Freuda VII. Spisy z let 1906-1909*, Praha 1999.

V tejto práci referuje na Adlera v kontexte agresívneho pudu a viazania pudov.⁴ Podľa Freuda Adler nesprávne pripisuje ústrednú rolu agresívnym pudom a ich potlačení pri vzniku neuróz:

„Nemôžem sa odhodlať, aby som predpokladal zvláštny pud agresie vedľa alebo rovnoprávne s dobre známymi pudmi sebazáchovy a pudmi sexuálnymi.“⁵

Adlerovi vytýka, že pripisuje agresii to, čo patrí pudom všeobecne:

„Zdá sa mi, že Adler všeobecný a nezbytný ráz všetkých pudov, práve ich ‚pudovosť‘, naliehavosť, to čo môžeme charakterizovať ako spôsobilosť podnecovať, motilitu, nesprávne stanovil ako zvláštny pud. Z ostatných pudov by potom nezostávalo nič iného, než vzťah k nejakému cieľu, ak by im ‚pud agresie‘ odnímal vzťah k prostriedkom, ktorými sa tohto cieľa dosahuje; napriek všetkej nezaistenosti a nejasnosti našej náuky o pudoch zotrávam zatiaľ na obvyklom pojatí, ktoré ponecháva každému pudu jeho spôsobilosť stať sa agresívnym...“⁶

Freud tu zavrhol myšlienku pudu smrti len aby sa k nej vrátil o niekoľko rokov neskôr, tentokrát bez referencie na Adlera.⁷

Vo svojich úvahách sa postupne Freud venuje aj agresii, spomeňme len *Časové úvahy o vojne a smrti*.⁸ Zásadný obrat však nastáva publikovaním textu *Za princípom slasti*,⁹ v ktorom sa Freud snaží obhájiť myšlienku pudu smrti fungujúcom na vlastnom princípe – princípe nirvány, teda smerovaniu ku kľudovému stavu organizmu, smrti.¹⁰ Dôležité však je, že v tomto texte redefinuje aj pud života, nazve ho Erosom. Tento Eros je kombináciou predošlých pudov sexuálnych a pudov sebazáchovy. Toto dualistické pojatie pudov so sebou prináša dva zásadné fakty. Prvým z nich je, že Eros a pudy smrti sú vzájomne prepletené, dokážu sa viazať, a druhým je, že optimálny stav je, ak sú pudy smrti v službách Erosu. V citovanom texte Freud naráža na problém dokazovania prítomnosti pudov smrti samých o sebe, uspokojuje sa tak s príkladmi s prevahou pudov smrti (ako je to pri sadizme). Tento problém viazania pudov a premýšľania o ich funkciách a prejavoch sa bude objavovať aj v ďalších jeho textoch. V samotnom koncepte pudu smrti sa vynára problém definície. Ide teda o agresívny, deštruktívny pud, ktorý je možno stopovať v agresii voči iným a sebe? Odpoveď je čiastočne áno. Pud smrti/ deštruktívny pud, tieto dva pojmy sú aj u Freuda často zamenené. V nasledujúcej časti sa budem držať pojmu pud smrti, ktorý ale v sebe bude

⁴ Úvaha o prelínaní sa pudov sa objavuje u Freuda aj v *Poznámkach ku prípadu nutkavej neurózy*. Tematizuje ho hlavne vo vzťahu k oidipovskému komplexu, kde sa vedľa nežných pocitov voči rodičovi objavuje aj nenávisť, bez ohľadu na to, či ide o jeho pozitívnu alebo negatívnu formu. Srv. S. Freud, *Poznámky k prípadu nutkavej neurózy*, in: S. Freud, *Psychoanalytické chorobopisy*, Bratislava 2011.

⁵ S. Freud, *Analýza fobie päťročného chlapca*, in S. Freud, *Sebrané spisy Sigmunda Freuda VII. Spisy z let 1906-1909*, Praha 1999, s. 282.

⁶ *ibid.*, s. 282.

⁷ Je nutné dodať, že *Analýza fobie päťročného chlapca* obsahuje v poznámke pod čiarou dodatok z roku 1923, kde sa Freud vymedzuje, dosť výrazne, voči Adlerovmu pojatiu pudu agresie. Zrejme tak činil v tej dobe už aj na základe vyostreného konfliktu s Adlerom. Srv. S. Freud, *Analýza fobie päťročného chlapca*, in: S. Freud, *Sebrané spisy Sigmunda Freuda VII. Spisy z let 1906-1909*, Praha 1999, s. 291.

⁸ S. Freud, *Časové úvahy o vojne a smrti*, in: S. Freud, *O človeku, kultúre a náboženstve*, Bratislava 2014.

⁹ S. Freud, *Za princípom slasti*, in S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005.

¹⁰ Je to ďalší princíp, okrem neho funguje v psychike organizmu princíp slasti a princíp reality.

zahŕňať aktívnu deštrukciu, ako derivát tohto pudu a aj subtílnu myšlienku toho, že pud smrti je skrytý:

„Musí nám byť aj nápadné, že pudy života majú oveľa viac do činenia s našim vnútorným vnímaním, keďže vystupujú ako rušitelia pokoja, ustavične so sebou prinášajú napätia, ktorých likvidácia sa pociťuje ako slasť, zatiaľ čo pudy smrti akoby vykonávaly svoju prácu nenápadne...“¹¹

Zásadná je táto nenápadnosť, ktorá je skrytá za aktívnou deštrukciou, s ktorou sa Freud ďalej vyrovnáva v texte *Ja a Ono*. Vedľajším produktom tohto rozpracovania je aj štruktúrny model. Eros tu podľa neho nedokáže viazať všetku agresiu a vytvorením NadJa ostáva určitá dávka agresie voľná, ktorú človek môže smerovať proti sebe, alebo von.¹² Vyplýva z toho, že identifikácia a sublimácia sú len relatívne funkčné spôsoby ako sa vysporiadať s pudovosťou. Ono má stále prevahu, v závere eseje Freud píše:

„Obrazne by sme to mohli znázorniť tak, ako keby bolo pod nadvládou [Ono] nemých, ale silných pudov smrti, ktoré chcú mať pokoj, a akoby chcelo podľa pokynov princípu slasti donútiť rušiteľa mieru, ktorým je Eros, aby stíchol, ale obávame sa, že by sme úlohu, ktorú pri tom Eros hrá, predsa len podceňovali.“¹³

Znovu tu narážame na myšlienku o dvoch stránkach pudu smrti, o aktívnej a silnej, ktorá chce mať od Erosu „pokoj“, vystupuje voči nemu aktívne, chce ho k niečomu donútiť, no zároveň sa v pozadí citovanej pasáži znovu objavuje myšlienka o pude smrti, ktorý je nemý. Vidíme tu na jednu stranu konflikt pudov a zároveň konflikt medzi Ja a Ono. Ja sa musí vysporiadať s oboma stránkami tohto pudu. K tomu je ale nevyhnutné, aby bol pud smrti viazaný Erosom, aby mohla byť agresia, ktorá ostala voľná, smerovaná von. Nezabúdajme však, že ide o konflikt, pud smrti chce pokoj a Eros uspokojenie slasti. Takto postavený konflikt patrí k Ono, ale obdobne sa objavuje aj v Ja:

„Už sme si vyjasnili, že Ja je vystavené predovšetkým vplyvu vnímania a zhruba sa dá povedať, že vnemy majú pre Ja ten istý význam ako pudy pre Ono. Zároveň však aj Ja podlieha pôsobeniu pudov, podobne ako Ono, ktorého je, ako vieme, iba špecificky modifikovanou časťou.“¹⁴

Znamená to, že pôvodný konflikt medzi pudmi sa síce odohráva v Ono, ale postupne sa posúva do Ja,¹⁵ ktoré, ako sme videli, je modifikovanou časťou Ono. Toto posunutie sa rozširuje objavením sa NadJa, ktorého úlohou je vysporiadať sa s konfliktmi na pudovej (Eros-pud smrti) a štruktúrnej (Ja-Ono) úrovni.

Z Freudovej poslednej revízie pudovej teórie tak vyplýva niekoľko záverov:

¹¹ S. Freud, *Za princípom slasti*, in: S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005, s. 104.

¹² Podobná myšlienka sa objavuje v podstate aj v *Nespokojnosti v kultúre*. Srv. S. Freud, *Nespokojnosť v kultúre*, in: S. Freud, *O človeku, kultúre a náboženstve*, Bratislava 2014.

¹³ S. Freud, *Ja a Ono*, in: S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005, s. 151.

¹⁴ S. Freud, *Ja a Ono*, in: S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005, s. 132.

¹⁵ V Maďarčine sa Ja zo štruktúrálneho modelu nazýva „Ösztön Én“ - doslova pudové Ja.

1. Pudový život je vo svojej podstate dualistický. Pudy sú vo vzájomnom napätí a dokážu sa viazať.¹⁶
2. Úlohou Erosu je tvoriť, spájať; úlohou pudov smrti je rozkladať.
3. Pudy smrti pracujú ticho. Myšlienku o nenápadnosti pudu smrti Freud neopúšťa: „Nevyhnutne prichádzame k záveru, že pudy smrti sú svojou podstatou nemé a že vrava života je prevažne dielom Erosa.“¹⁷

Násilie na kom?

Po úvodnej časti venujúcej sa pudu smrti nastal čas pozrieť sa na pojem násilia. Väčšina autorov sa zhodne na tom, že je dôležité rozlíšiť agresiu od násilia, dokonca Solms píše o tom, že prežívanie samotného hnevu má minimálne dva nervové substráty.¹⁸ Popisuje systém hnevu, kde uvádza 3 druhy agresivity: horiacu, chladnú a samčiu dominantnú. Podobne Meloy rozlišuje afektívnu a predátorskú agresiu.¹⁹ O niečo jasnejšie vymedzuje násilie Perelbergová, ktorá ho definuje ako telesnú aktualizáciu agresie, ktorej cieľom je negovať nebezpečenstvo. Následne rozlišuje sebazáchovné násilie, alebo agresiu (tú definuje ako biologicky vbudovanú reakciu ľudí na nebezpečenstvo) a sadizmus, ktorého cieľom je spôsobiť emočné alebo fyzické utrpenie.²⁰ Z vybraných definícií je jasné, že či už hovoríme o agresii alebo o násilí, nevyhnutnou zložkou je objekt. Tento objekt telesne alebo fyzicky ohrozuje alebo frustruje. Reakciou je potom afektívne prežívanie hnevu a/alebo násilie – konanie. Takéto konanie však býva celkom explicitné, či už na biologickej rovine (vrčanie, zrýchlený tep, zvýšený hlas) alebo sociálnej (okolie si všimne a reaguje, ak vidí násilie). Problém násilia by bolo možné vzhľadom k pudovej teórii zhrnúť v troch bodoch:

1. Násilie vyžaduje objekt.
2. Súčasťou násilia je aj Eros, či už v jeho sebazáchovnej funkcii (obrana pred nebezpečenstvom), alebo sexuálnej (sadizmus).
3. Pri násilí dochádza k viazaniu pudov.

Ako je potom možné, že pud smrti je nenápadný a nemý a čo sa stane ak z agresie a hnevu vypustíme objekt? A ešte inak, čo sa stane, ak Eros a pud smrti nebudú ďalej vzájomne viazané?

André Green

Na Freudove myšlienky o pude smrti naviazal (okrem iných) francúzsky psychoanalytik André Green. Vo svojom príspevku zdôrazňuje, že akékoľvek vzťahovanie sa k tomuto zložitému konceptu musí brať do úvahy Freudove texty k téme. Ako najväčší problém tohto konceptu vníma, že naňho nie je možné aplikovať funkčnú definíciu

¹⁶ O ich viazaní sme už hovorili, na ich konfliktnosť Freud poukazuje hlavne v záverečnej stati *Nespokojnosti v kultúre*, srv. S. Freud, *Nespokojnosť v kultúre*, in: S. Freud, *O človeku, kultúre a náboženstve*, Bratislava 2014.

¹⁷ S. Freud, *Ja a Ono*, in: S. Freud, *Za princípom slasti*, Bratislava 2005, s. 138.

¹⁸ M. Solms, O. Turnbull, *Mozek a vnitřní svět*, Praha 2014.

¹⁹ R. J. Meloy, *The psychopathic mind. Origins, Dynamics, and treatment*, New York 2004.

²⁰ R. J. Perelberg, *Psychoanalytic understanding of violence and suicide*, London 1999.

Erosu,²¹ t.j. nie je možné hovoriť o zdroji, tlaku, cieľi a objekte pudu smrti.²² Green však vidí v základe pudovej teórie konflikt pudov, ktorý je možné presunúť a prežívať na rôznych úrovniach psychiky (ako intra a intersystemický konflikt, medzi narcistickým a objektovým libidom alebo medzi štruktúrou a vonkajšou realitou). Konflikt pudov je v podstate pódium, na ktorom sa môžu odohrávať rôzne hry.²³ Green vníma ako psychickú reprezentáciu Erosu sexuálnu funkciu a následne pudu smrti pripisuje funkciu sebadeštruktívnu (deštrukcia smerom von je u Greena, podobne ako u Freuda, zbavenie sa napätia). Táto funkcia sa však neprejavuje primitívne, spontánne a automaticky. Prejavy pudu smrti je možné vystopovať v rôznych psychózach, anorexii a hraničných stavoch.²⁴ Zásadné však je, že vyššie popísané stavy poukazujú na zlyhanie fúzie pudov v plnej miere. Green k nim pridáva ešte anihilačnú a nemysliteľnú úzkosť, strach zo zrútenia sa, pocity bezodnej priepasti a prázdnoty.

Svoju teóriu pudu smrti Green buduje na dvoch tézach:

1. Nie je možné hovoriť o púde smrti bez referencie na Eros
2. Teória pudov je založená na konceptoch a jedným z nich je aj východisko, ktoré tvrdí, že objekt odkrýva pudy. Toto východisko je založené na Freudovom predpoklade, že pud operuje na hranici medzi biologickým a psychologickým.²⁵

O tom, že úlohou Erosu je spájať a úlohou pudu smrti rozkladať, sme už hovorili. Green v tomto kontexte píše u Erosu o objektalizujúcej funkcii. Tá sa netýka iba schopnosti vytvárať vzťahy s objektom ale aj formovania štruktúr do objektov. Ide o schopnosť libidinózne obsadiť (katechovať) nielen Druhého, objekt per se, ale katechovať (pripisovať význam, zmysel) akejkolvek činnosti, veci (vrátane seba). Cieľom pudu smrti je tento vzťah, objektalizujúcu funkciu narušiť. Tento proces nazýva disobjektalizujúcou funkciou. Veľmi zjednodušene by sme hovorili o strate akéhokoľvek zmyslu, či už vnímaného vo vzťahu k Druhému, veciam, činnostiam a v konečnom dôsledku aj k sebe samému. Green k tomu píše:

„O výslednej indiferencii nie je možné hovoriť v zmysle egoizmu a nedostatku empatie k objektu. V mnohých prípadoch to vyzerá tak, že Ja sa stáva rovnako nezaujaté voči sebe ako je nezaujaté k objektu, ponechávajúc tak iba pranie zmiznúť: nechať sa vťahovať k smrti a ničote. Pre mňa je toto vyjadrením pudu smrti, ktoré nie je v žiadnom prípade prirovnateľné k agresii ani k primárnemu masochizmu.“²⁶

²¹ A. Green, *The Work of the negative*, London 1999.

²² Fenichel k tomu píše: „Podobne pud smrti by nebol kompatibilný s prijatým biologickým konceptom inštinktu [...]. Téza o zdroji pudu, ktorý núti organizmus reagovať na stimul pudením k „inštinktívnym akciám“ a ktoré potom zmenia zdroj vhodným spôsobom, nemôže byť použitá na pud smrti.“ Srv. O. Fenichel, *The psychoanalytic theory of neuroses*, New York 1945, s. 58.

²³ Vid'. časť o pudoch.

²⁴ Green však uznáva, že spomenuté stavy je možné vysvetliť aj inými teoretickými konštrukciami. Srv. A. Green, *The Work of the negative*, London 1999.

²⁵ A. Green, *The Work of the negative*, London 1999.

²⁶ *ibid*, s. 85.

V tomto kontexte potom Green rozlišuje pozitívny a negatívny narcizmus.²⁷ Pri pozitívnom narcizme ide o proces smerujúci k jednote s Druhým, síce jeho cieľom je zrušenie dyády, no libidinozne je obsadené aspoň Ja. Katexie self sú živé na úkor objektných katexií. Negatívny narcizmus je potom proces smerujúci k nulovej úrovni, k ničomu, ku psychickej smrti.²⁸ Ide o plne prejavenu disobjektalizáciu.

Pudy pri práci

V nasledujúcej časti by som rád poukázal na legitimitu Freudových a Greenových teórií na príkladoch z literatúry. Obzvlášť vhodné sa zdajú byť niektoré príklady z českého psychologického románu.

Viazanie, rozkladanie, spájanie; všeobecne práca pudov je explicitne vykreslená v románe *Žhář* od Egona Hostovského. Dospievajúci Kamil naráža na prázdnotu a nezmyselnosť vzťahov na svete ale aj vo svojej rodine. Táto neistota v zmyslu a význame je patrná už na začiatku:

„Už dlhšiu dobu chce byť sám. Je roztržitý, nevrlý, straní sa priateľom, blúdi so zvesenou hlavou známymi miestami rodného kraja, chvíľami sa zastavuje, zdvíha oči od zeme a placho sa rozhliada po obzoroch, vetru a oblakoch. Obzory, vietor, oblaky! S nimi sa bratříkuje iba ten, kto je opustený, sklamaný alebo nepochopený. Kamilovi sa zdá, že ho stihli všetky tieto nešťastia. Nerozumie dobre svojim smútkom, vie bezpečne iba toľko, že si zvolil falošnú cestu k výprave za odvážnymi predstavami.“²⁹

V citovanej pasáži tak môžeme sledovať stiahnutie sa objektného libida, no libido nesmeruje plne ani do Ja, zlyháva aj grandiózna predstava seba, cesta, ktorú by mohol Kamil voliť, je falošná. To, kam smeruje pozornosť, sú buď nedostupné obzory (rozumnej objekty) alebo vietor a oblaky, ktoré sú vo svojej podstate prchavé a prázdne. Máme tak možnosť vidieť pud smrti a jeho disobjektalizujúcu funkciu v práci, ktorá sa následne vykresľuje aj voči primárnym objektom, rodine. Kamil pochybuje, ak sa pridržíme freudovskej terminológie, o vlastných katexiách voči rodine: „[...] Dokázal by Kamil plakať, ak by mu náhle zomrela matka? Alebo otec? Alebo Eliška? Sotva!“³⁰

Nejde o nič iné, než o neschopnosť trúchliť za niečo, čo je už stratené. Situácia sa v knihe mení v dvoch bodoch. Po prvé sa na scéne objavuje sestra Eliška, ktorá so sebou prináša kamarátku Doru a po druhé sa v meste objavuje podpaľáč. Ten opakovane podpaľuje rôzne príbytky, pred tým však stále pred krčmou Kamilovho otca zanecháva plagát o tom, kde oznamuje miesto ďalšieho požiaru. Kamil sa síce do Dory zamiluje, no oslabuje to jeho vieru v zmysel čohokoľvek iného ešte viac, nehovoriac o nemožnosti naplnenia lásky voči Dore. Oheň má v celom diele v podstate resusci-

²⁷ A. Green, *The Work of the negative*, London 1999.

²⁸ Vo vzťahu k zmyslu/význame je zaujímavé nemecké označenie pre zmysel ako *Sinngebung* – doslova dávanie zmyslu a jeho opak *Sinnlosigkeit* – stratenosť zmyslu. Gramaticky ide o protiklad činného a trpného rodu, ktorý šikovne poukazuje na aktivitu Erosu a v podstate tichosť alebo v istom zmysle pasivitu pudu smrti.

²⁹ E. Hostovský, *Žhář*, Praha 1948, s. 17.

³⁰ *ibid.*, s. 21.

tačný charakter.³¹ Podpaľač dodáva Kamilovi jediný zmysel v dianí okolo a zároveň je určujúci aj pre vzťah Elišky s básnikom, s ktorým na krátku dobu utečie. Oheň je metaforou Erosu, obzvlášť jeho sexuálnej funkcie. Dodáva daniu význam a utvára vzťahy medzi postavami. Kamil postupne upadá do väčšej beznádeje. V diele zisťujeme, že je to on, kto zanecháva plagáty, no podpaľačom nie je.

V *Žhářovi* je evidentné striedanie sa pudov a ich viazanie. Skrz oheň sa Erosu darí viazať pud smrti, tak jeho tichú ako aj deštruktívnu stránku. V závere vidíme, ako sa pud smrti dostáva do služieb Erosu (alebo povedané greenovsky, ako sa obnovuje objektalizujúca funkcia):

„Dvere sa divoko otvorili, prievan, besné kroky na chodbe a schodoch, kam vybehla z izby maminka? Uteká, ženie sa, akoby mala smrť v päťach. V zámku ticho zaškrípala kľúč. Nič, ani slovo, ani hlas. A veľký, veľký zázrak. Matka drží dcéru v náručí. Ruky zúfalo tápu po jej tele, zvierajú Elišku, drtí ju, dusí a ... matka hľadá jej ústa, počujte! Prvýkrát bozkáva niekoho na ústa, horko, krčovito, divoko. Na ústa! Na ústa! Áno, čosi sa zrútilo v tomto dome. Starý poriadok. Čosi sa vrátilo k ľuďom U strieborného holuba. Prievan to priniesol, vietor, z diaľok, z nedohľadných diaľok. Úsmev cez slzy. Konečne slzy!“³²

Citovaná pasáž je zaujímavá hneď na niekoľkých rovinách. Najdôležitejšie však je, že oproti častiam, kde pracuje pud smrti, sa tu otvárajú dvere nielen do izby, ale aj do sveta interpretácií. Materiál je hutný a ponúka sa hneď niekoľko možností. Metafora pôrodu a následne veľké množstvo orálnej symboliky môžu znamenať revitalizáciu primárneho objektu – matky. Matka je schopná fungovať ako objekt a containovať všetku úzkosť v rodine. Vietor, ktorý bol doposiaľ prázdny, ponúkol tentokrát možnosť využiť svoju silu ku katexii. To, čo bolo predtým mŕtve, zrazu ožilo, Erosu sa podarilo viazať pud smrti a reaktivovať svoju objektalizujúcu funkciu.

Pud smrti je možné stopovať aj u ďalších predstaviteľov českého psychologického románu. Spomeňme *Neviditeľného* Jaroslava Havlíčka, v ktorom je možné vidieť kontrast medzi pozitívnym a negatívnym narcizmom, postupný posun od sublimácie a self-objektných vzťahov k ničotnosti hlavnej postavy Petra, ktorý ostatných používa k vlastným cieľom. Nejde len o manipuláciu ale o obsadenie Ja libidom na úkor objektových katexií. Táto schopnosť katexie sa v závere diela stráca. Stačí proti sebe postaviť začiatok a záver románu:

„Znie to nesmierne vznešene: napísať históriu vlastného života. Mne však vôbec nešlo o nejaké zvecnenie mojich veľkých činov. Nie je tu celkom nič krásneho, čo by sa dalo zvečniť. Možno, že sa mi v krivolakom prúde môjho osudu čosi stratilo, a ja som si myslel, že to touto cestou nájdem.“³³

³¹ Resuscitačné interpretácie sú vstupy analytika, ktoré smerujú na prebudenie Erosu, života. Srv. M. Šebek, *Death drive, repetition compulsion and some corridors to psychic change*, in: *International Journal of Psychoanalysis*, 100, 2019, s. 1330-1337.

³² Živosť je evidentná už aj z interpretačných možností symboliky, či už orálnej alebo genitálnej. Podstatné je, že sa objavuje vzťah. Srv. E. Hostovský, *Žhář*, Praha 1948, s. 118.

³³ J. Havlíček, *Neviditelný*, Praha 1963, s. 8.

A zakončenie:

„Ešte stále škrtá moje pero, ešte stále škripe a zmieta sa v krčoch márneho zármutku. Desím sa okamihu, kedy stíchne. Bude to už skoro, už hneď, lebo môj román sa definitívne končí – nastane ticho – a nebudem počuť než hučanie únavy a znenie nervov v rozbúrenej hlave.“³⁴

Na začiatku tak písanie prináša istý zmysel, no ten sa na konci stráca a Peter si kladie otázku, čo sa stane, až pero položí. Počiatočná sublimácia zlyháva a čím viac sa Peter vnára do svojho života, tým viac sa prejavuje pud smrti vo svojej disobjektalizujúcej funkcii, až kým sa nedostáva k úzkosti z rozpadu, prázdnoty. Freudiánsky ladená interpretácia by tak bola smerovaná na postupnú stratu potencie (strach z toho, že mu stíchne pero), sexuálnej funkcie, v konečnom dôsledku života. Kým u Hostovského sme mohli vidieť prácu a viazanie pudov, Havlíček ponúka v detailnejšom rozpracovaní postavy Petra okno do kontrastu medzi pozitívnym a negatívnym narcizmom a k postupnému posunu z pozitívneho do negatívneho, teda k rozviazaniu pudov a prejavu disobjektalizácii u kormidla.

Na záver spomeňme ešte *Advent* Jarmily Glazarovej. Hlavná hrdinka, Františka, postupne stráca akýkoľvek zmysel vo vzťahoch, či už sexuálnych alebo rodičovských až k bodu, kedy jej nezostáva nič iné, než zabiť svojho manžela, alebo seba. Dielo síce končí vraždou manžela, mohli by sme tak povedať, že Erosu sa podarilo viazať určitú časť deštrukcie a smerovať ju von, ale rozlíšenie medzi Ja a objektom sa u Františky stiera, princíp reality zlyháva a vražda sa udeje v halucinačnom akte. Ide teda skôr o prácu pudu smrti, než jeho previazanosti s Erosom.³⁵

Záver

Pud smrti sa často spája iba s agresiou a explicitnou deštrukciou. Toto spojenie je rozhodne legitímne a agresia je dôležitým a zásadným derivátom pudu smrti. Ten však v sebe zahŕňa aj tichú, ale silnú zložku, ktorej cieľom je tiež rozklad, ale nie objektu, ale vzťahu, zmyslu. Green tento proces nazýva disobjektalizujúcou funkciou a považuje ju za funkciu pudu smrti. Je náročné hovoriť a písať o niečom, čoho funkciou je nastoliť ticho, nemožnosť „spájania“³⁶ slov do významov a jazyka, možnosti k utváraní zmysluplných objektných vzťahov. O explicitnej deštrukcii niet pochyb, násilie je prítomné od počiatku ľudstva, žiaden iný druh s ním neoperuje tak kreatívne ako človek. Tichá stránka tohto pudu je však skrytá, operuje pomaly a ticho a môžeme ju sledovať iba s veľkou námahou pri postupnom rozkladaní. Vrava života, ako nazval Freud prácu Erosu, je podľa Greena zložená zo sily a významu, funkcií symbolického a ekonomického hľadiska.³⁷ Znamená to, že život vyžaduje pudovosť a možnosť túto pudovosť použiť k tvorbe zmyslu, vzťahu. Tento vzťah sa netýka iba objektu, ale aj jazyka a kreativity. Sila a význam sú vzájomne prepletené, potencujú sa. Význam vzniká pôsobením sily a sila sa objavuje v momente, ak má niečo význam. Obe operujú

---

³⁴ ibid, s. 442.

³⁵ J. Glazarová, *Advent*, Praha 1948.

³⁶ Na myslí tu mám Bionove *linking*.

³⁷ A. Green, *The fabric of affect in the psychoanalytic discourse*, London 1999.

na strane Erosu a udržiavajú vravu života. Pud smrti však operuje proti sile aj proti významu. Tam, kde nie je sila ani význam, je smrť.

Zhrnutie

V úvode som popísal Freudovu teóriu pudu smrti a jej vzťah k agresivite a násiliu, aby som sa mohol dostať ku Greenovej interpretácii pudu smrti. Ten pozoruje pud smrti v jeho disobjektalizujúcej funkcii, ktorá je nutne viazaná s Erosom. Následne som sa pokúsil túto teóriu aplikovať na vybrané postavy z českej literatúry a ukázať pomocou nich tichú prácu pudu smrti a jeho disobjektalizujúcu funkciu.

Použitá literatúra

- Fenichel, O., *The psychoanalytic theory of neuroses*, New York 1945
- Freud, S., *Sebrané spisy Sigmunda Freuda VII. Spisy z let 1906-1909*, Praha 1999
- Freud, S., *Za princípom slasti*, Bratislava 2005
- Freud, S., *O človeku, kultúre a náboženstve*, Bratislava 2014
- Glazarová, J., *Advent*, Praha 1948
- Green, A., *The fabric of affect in the psychoanalytic discourse*, London 1999
- Green, A., *The Work of the negative*, London 1999
- Green, A., *Life narcissism, death narcissism*, London 2001
- Havlíček, J., *Neviditeľný*, Praha 1963
- Hostovský, E., *Žhář*, Praha 1948
- Meloy, R. J., *The psychopathic mind. Origins, Dynamics, and treatment*, New York 2004
- Perelberg, R. J., *Psychoanalytic understanding of violence and suicide*, London 1999
- Solms, M., Turnbull, O., *Mozek a vnitřní svět*, Praha 2014
- Šebek, M., *Death drive, repetition compulsion and some corridors to psychic change*, in: *International Journal of Psychoanalysis*, 100, 2019, s. 1330-1337.